

Wybrane zagadnienia zrównoważonego rozwoju rolnictwa (w ujęciu normatywnym i opisowym)

Realizowane w Polsce do końca lat 80. koncepcje rozwoju wsi i rolnictwa uwzględniały głównie dynamikę przemian społeczno-gospodarczych, zaś działalność gospodarcza postrzegana była na ogół z perspektywy sukcesu ekonomicznego. Nie uwzględniały prawie zupełnie problematyki relacji gospodarka – środowisko czy społeczeństwo – środowisko. A przecież w żadnej innej dziedzinie związki procesów produkcyjnych ze środowiskiem naturalnym nie są tak silne jak w produkcji rolniczej. Z racji swej specyfiki rolnictwo jest bowiem działalnością prowadzoną na dużych obszarach i korzystającą z wielu elementów środowiska naturalnego – gleby, wody i powietrza, zaś procesy produkcji przebiegają w organizmach żywych istot, jakimi są rośliny i zwierzęta.

W poszukiwaniu koncepcji zrównoważonego rozwoju

Problem zachowania naturalnych walorów środowiska przyrodniczego, chociaż szczególnie jaskrawo występuje w rolnictwie, z uwagi na ścisły związek produkcji rolnej ze środowiskiem, ma znacznie szerszy kontekst – dotyczy bowiem wszelkiej działalności człowieka, głównie o charakterze gospodarczym. Zbyt daleko posunięta ingerencja w naturalny rytm procesów biologicznych pociągnęła za sobą trudne do odwrócenia skutki zmian w glebie, wodzie czy powietrzu, a dalsze wykorzystywanie zanieczyszczonego środowiska do produkcji żywności powoduje, iż nie spełnia ona jednego z podstawowych warunków, tj. bezpieczeństwa żywnościowego. Człowiek bowiem z tak wielkim zapałem zaczął ujarzmić przyrodę, że w końcu jemu „uległa”. Coraz więcej osób zdaje sobie sprawę z tego, że ludzkość znalazła się na skraju kryzysu ekologicznego. Kryzys ów ma charakter globalny.

Dlatego też problematyka środowiskowa podejmowana była na forum międzynarodowym już w latach 70. Wielkim wydarzeniem było ukazanie się „Granic wzrostu”, raportu Klubu Rzymskiego ostrzegającego przed skutkami wykładniczego wzrostu produkcji, liczby ludności i zanieczyszczenia środowi-

ska. Raport przewidywał, że gdyby trendy tych procesów były kontynuowane, to około 2020 r. ludzkość napotkałaby granice wzrostu, tj. sytuację, w której dalszy wzrost byłby niemożliwy.

W 1972 r. odbyła się pierwsza międzynarodowa konferencja ONZ w Sztokholmie na temat środowiska, a w 1977 r. ukazał się raport U Thanta, ówczesnego Sekretarza Generalnego ONZ, pt. „Człowiek i jego środowisko”. Dekada ta była okresem, kiedy problematyka relacji człowiek – środowisko wchodziła na forum międzynarodowe jako temat częstych dyskusji, publikacji i konkretnych działań. Wtedy też powstają na świecie ruchy ekologiczne, dokonuje się instytucjonalizacja problemów środowiska, której wyrazem było powstawanie resortów ochrony środowiska i wyspecjalizowanych agend rządowych, kontrolujących stan środowiska, oraz podejmowanie na szerszą skalę badań i edukacji ekologicznej.

Lata 80. to jakby drugie „odkrycie” środowiska, szczególnie jego aspektu globalnego. W tej dekadzie zaczyna się coraz częściej mówić o trwałym lub zrównoważonym rozwoju. Jednakże dopiero w dokumencie Międzynarodowej Unii Ochrony Przyrody (IUCN) pt. „Światowa Strategia Ochrony Przyrody” (1980) pojawia się koncepcja trwałego rozwoju (ekorozwoju). Koncepcja ta rozwinięta została w raporcie Światowej Komisji ds. Środowiska i Rozwoju (1987) zatytułowanym „Nasza wspólna przyszłość”. Z raportu tego pochodzi najczęściej cytowana definicja zrównoważonego rozwoju. W koncepcji zrównoważonego rozwoju społeczeństwo, gospodarka, ochrona środowiska rozumiane są jako zintegrowane komponenty systemowe – jednolity kompleks zależności.

Następnym dokumentem była Deklaracja ze Światowej Konferencji w Rio de Janeiro w sprawie środowiska i rozwoju (1993), na której opierają się wszystkie szczegółowe zasady planowania zrównoważonego rozwoju. Zostały one spisane i opublikowane w dokumencie pod nazwą „Agenda 21”, będącym programem działań sformułowanych z myślą o XXI wieku.

A oto niektóre z obszernego zbioru zasad dotyczących przyszłego rozwoju¹:

- Ludzie mają prawo do zdrowego i twórczego życia w harmonii z przyrodą.
- Rozwój dzisiejszy nie może upośledzać rozwoju obecnych i przyszłych pokoleń oraz ich potrzeb związanych ze środowiskiem.
- W celu osiągnięcia zrównoważonego rozwoju ochrona środowiska powinna stanowić nieodłączną część procesu rozwoju i nie należy jej rozpatrywać w oderwaniu od niego.

---

¹M. Keating „Globalny Program Działania”. GEA. Warszawa 1994, s. XII.

- Zlikwidowanie zjawiska biedy i zmniejszenie dysproporcji w standardzie życia mieszkańców różnych części świata jest sprawą zasadniczą w realizacji zrównoważonego rozwoju i zaspokojenia potrzeb większości ludzi.
- Problemy ochrony środowiska najlepiej rozwiązywać przy współudziale obywateli, których obejmuje sfera oddziaływań tych problemów. Władze państw powinny zachęcać do podnoszenia poziomu społecznej świadomości i uczestnictwa w działaniach przez szerokie udostępnianie informacji z zakresu problematyki ekologicznej.
- Narody powinny wprowadzać skuteczne ustawodawstwo dotyczące środowiska i opracowywać przepisy krajowe ustalające odpowiedzialność za szkody w środowisku.

Zasady te, chociaż ujęte zostały w skali globalnej, odnoszą się do planowania rozwoju na szczeblu poszczególnych krajów, regionów oraz na szczeblu lokalnym. W procesie planowania zrównoważonego rozwoju konieczne jest zrozumienie powiązań pomiędzy różnorodnymi czynnikami, tak aby przy podejmowaniu decyzji dokonywać wyboru rozwiązań zarazem efektywnych gospodarczo, społecznie sprawiedliwych oraz bezpiecznych dla środowiska przyrodniczego. Innymi słowy – rozwój ów powinien następować w taki sposób, aby osiągnięcie korzyści w jednej dziedzinie nie odbywało się kosztem innej.

Zasady te można rozpatrywać również w wymiarze indywidualnym, pamiętając o tym, by pogoń za zyskiem tak charakterystyczna dla człowieka współczesnej cywilizacji nie odbywała się kosztem jego rozwoju osobowego, nieposzanowania norm etycznych i ekologicznych.

W odniesieniu do rolnictwa Agenda wskazuje na konieczność poprawy właściwości gruntów pozwalających na zwiększenie produkcji. Obejmuje to chroniący glebę płodozmian, używanie roślinnych substancji odżywczych (w tym nawozów organicznych), uprawę tarasową, agroleśnictwo i uprawy mieszane. Konieczne jest także rozwijanie metod pozyskiwania energii ze źródeł odnawialnych, lepsze spożytkowanie światowych zasobów genetycznych (roślinnych i zwierzęcych), zwiększanie różnorodności genetycznej roślin i zwierząt oraz zintegrowane zwalczanie szkodników, obejmujące metody biologiczne, zwiększanie odporności atakowanych upraw i odpowiednią agrotechnikę, pozwalającą na minimalizację chemicznych zabiegów ochrony roślin. Agenda podkreśla również potrzebę wielofunkcyjnego rozwoju wsi (możliwość stwarzania zatrudnienia ludności wiejskiej poza rolnictwem) w celu przeciwdziałania uprawie gruntów marginalnych.

Podstawy prawne i normy etyczne

Koncepcja planowania i stymulowania zrównoważonego rozwoju została uznana za praktyczny i użyteczny model działań w wielu krajach o różnym stopniu rozwoju gospodarczego i cywilizacyjnego. Reguły planowania i kreowania zrównoważonego rozwoju zostały zaakceptowane także w Polsce. Odwołuje się do nich Konstytucja RP oraz wiele przepisów ustaw, w tym również najnowsze regulacje prawne dotyczące ustroju jednostek samorządu terytorialnego. W myśl postanowień ustawy o samorządzie terytorialnym w województwie, „polityka rozwoju województwa powinna zmierzać do tworzenia warunków rozwoju gospodarczego, utrzymywania i rozbudowy infrastruktury społecznej i technicznej służącej zaspokojeniu potrzeb regionalnej wspólnoty samorządowej oraz racjonalnego wykorzystania zasobów przyrody i kształtowania środowiska zgodnie z zasadami stymulowania zrównoważonego rozwoju”². Przez analogię dyrektywy te powinny być uwzględniane również na szczeblu powiatów i gmin.

Przyjęcie koncepcji zrównoważonego rozwoju zbiegło się z przygotowaniem Polski do członkostwa w Unii Europejskiej. Wiele dokumentów przygotowanych na szczeblu krajowym, takich jak „Narodowy Program Przygotowania Polski do Członkostwa w UE” (1998) czy „Spójna Polityka Strukturalna Rozwoju Obszarów Wiejskich i Rolnictwa” (1998) oraz „Pakt dla Rolnictwa i Obszarów Wiejskich” (1999) stanowią zestaw zadań koniecznych do realizacji rozwiązań na rzecz jak najszybszego procesu integracji w obszarze rolnictwa i terenów wiejskich z uwzględnieniem zasad zrównoważonego rozwoju. Najważniejsze z tych zadań można ująć w ramach następujących celów³:

Cel I. Kształtowanie warunków pracy i życia ludności wiejskiej pozwalające mieszkańcom wsi realizować ich cele ekonomiczne, edukacyjne, kulturowe i społeczne poprzez:

- rozwój infrastruktury technicznej;
- poprawę infrastruktury społecznej;
- tworzenie warunków dla rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej.

Cel II. Przebudowa struktur sektora rolnego, tworząca przesłanki adaptacji rolnictwa do zmieniającej się sytuacji gospodarczej i społecznej poprzez:

---

² Dz. Ustaw Nr 91 z 1998 r., poz. 578.

³ E. Chyłek „Uwarunkowanie zadań i struktur doradztwa na rzecz rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich”. W: Doradztwo rolnicze w okresie przygotowywania do integracji z Unią Europejską. KC DRRiOW. Poznań 1999, s. 55.

- poprawę struktury obszarowej gospodarstw;
- modernizację gospodarstw rolnych – poprawę jakości produktów rolnych i ich przetwórstwa;
- wzmacnianie roli rolników na rynku produktów rolnych;
- wspieranie przedsiębiorczości na terenach wiejskich;
- wdrażanie postępu biologicznego.

Cel III. Kształtowanie warunków rozwoju zrównoważonego na obszarach wiejskich, ochrona zasobów środowiska naturalnego wraz z wiejskim dziedzictwem kulturowym poprzez:

- ograniczenie szkodliwego wpływu rolnictwa na środowisko naturalne oraz ochrona terenów rolniczych przed negatywnymi skutkami oddziaływań przemysłu;
- upowszechnienie metod produkcji rolniczej przyjaznych dla środowiska, w tym rolnictwa ekologicznego, ze szczególnym uwzględnieniem obszarów o najwyższych walorach przyrodniczych i krajobrazowych lub o szczególnej wrażliwości na zmiany środowiskowe;
- zagospodarowanie gruntów marginalnych, w tym zwiększenie powierzchni lasów poprzez zalesianie gruntów rolnych;
- ochrona i promocja twórczości ludowej – sztuki rękodzieła ludowego i folkloru oraz obrzędów kultywowanych w poszczególnych regionach.

Niezależnie od tych dokumentów, ujmujących całościowo problemy rozwoju wsi i rolnictwa, nieco więcej miejsca poświęcić należy osiągnięciom prawodawstwa polskiego na rzecz ochrony środowiska naturalnego, a szczególnie tym aktom prawnym, które bezpośrednio lub w sposób pośredni regulują zachowanie w obszarze rolnictwo – środowisko.

Do najważniejszych aktów prawnych należą:

- ustawa o ochronie i kształtowaniu środowiska (1980 r.) z późniejszymi zmianami;
- ustawa o lasach (1991 r.) znowelizowana w 1997 r.;
- ustawa o ochronie gruntów rolnych i leśnych (1995 r.);
- ustawa o ochronie roślin uprawnych (1995 r.);
- ustawa o ochronie zwierząt (1997 r.).

Obecnie trwa w Sejmie dyskusja nad projektem ustawy, której celem jest stworzenie nowoczesnych podstaw ochrony środowiska, ujednoczenie wymagań i procedur w tej dziedzinie. Projektowana ustawa ma zastąpić obowiązującą dotychczas ustawę o ochronie i kształtowaniu środowiska z 31.02.1980 r., która mimo wielu nowelizacji nie koresponduje należycie ze zmienionymi po 1989 r. warunkami społeczno-ekonomicznymi, nie spełnia także wymogu dostosowania

do prawa wspólnotowego ani też nie odzwierciedla niektórych ze zobowiązań międzynarodowych Polski w dziedzinie ochrony środowiska. W pracach nad projektem ustawy przyjęto założenie, że nowa ustawa będzie podstawowym aktem prawnym w systemie polskiego prawa ochrony środowiska.

Do podstawowych zasad ochrony środowiska zawartych w ustawie należą: zasada przezorności, zasada zapobiegania, zasada – zanieczyszczający płaci oraz zasada ochrony środowiska jako całości. Do ważnych nowych zasad wywodzących się z prawa wspólnotowego należy zasada uspołeczniania procesu decyzyjnego w dziedzinie ochrony środowiska. Projektowana ustawa rozszerza znacznie zagadnienia dotyczące polityki ekologicznej oraz problemy ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju. Za podstawowy dokument w ochronie środowiska projekt ustawy uznaje politykę ekologiczną państwa, którą raz na cztery lata opracowuje minister ds. środowiska. Odpowiednio na szczeblach województw, powiatów i gmin opracowywane są, zgodnie z art. 17 projektowanej ustawy, programy ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju.

Należy wspomnieć jeszcze o dwóch projektach ustaw będących obecnie przedmiotem dyskusji na forum parlamentu, a dotyczących bezpośrednio rolnictwa, tj. projekcie ustawy o rolnictwie ekologicznym i projekcie ustawy o zmianie ustawy o ochronie roślin uprawnych.

Polska ma bardzo dobre warunki przyrodnicze i społeczne do rozwoju rolnictwa ekologicznego. Sprzyja temu m.in. wysoki udział gospodarstw o wielokierunkowej produkcji. Wiele z nich przy niewielkich nakładach mogłoby rozpocząć produkcję metodami ekologicznymi, wymagającymi wprawdzie większego nakładu pracy (z uwagi jednak na skalę bezrobocia ukrytego na wsi pewien wzrost pracochłonności produkcji rolnej w niektórych regionach kraju może być korzystny), ale zapewniającymi znaczną samowystarczalność paszowo-nawozową. Produkcja rolnicza metodami ekologicznymi jest ponadto najskuteczniejszą metodą ochrony środowiska i przyrody na terenach wiejskich.

W krajach członkowskich UE docelowy odsetek udziału gospodarstw ekologicznych w ogólnej powierzchni użytków rolnych wyniesie w Niemczech, Holandii, Szwajcarii, Szwecji i innych krajach ok. 10% UR do 2005 r., a do 2010 r. aż 20–30%. Podstawowym aktem prawnym UE, regulującym sprawy rolnictwa ekologicznego, jest Rozporządzenie Rady EWG nr 2092/91 w sprawie rolnictwa ekologicznego oraz znakowania jego produktów i środków spożywczych.

W Polsce dotychczas nie ma uregulowań prawnych do funkcjonowania ekologicznego systemu gospodarowania. Celem projektowanej ustawy o rolnictwie ekologicznym jest stworzenie podstaw prawnych do prawidłowego funkcjonowania rynku produktów ekologicznych z uwzględnieniem wymogów

prawnych UE oraz zmian zachodzących w polskim rolnictwie i gospodarce żywnościowej, Ustawa określa także zasady produkcji żywności metodami ekologicznymi na poziomie gospodarstwa rolnego i przetwórstwa oraz precyzuje warunki, jakie powinno spełniać gospodarstwo rolne o profilu ekologicznym, m.in. podaje parametry środowiskowe miejsca, w jakim może być zlokalizowane takie gospodarstwo. Projekt ustawy wprowadza bardzo istotny zapis decydujący o rozwoju gospodarstw ekologicznych, dotyczący pomocy finansowej państwa polegającej na systemie dotacji do 1 ha upraw ekologicznych. Przewiduje się, że dotacje udzielane będą w ciągu 4–5 lat, czyli w okresie dochodzenia gospodarstwa ekologicznego do odpowiedniego poziomu opłacalności. Obecnie dotacje takie regulowane są Rozporządzeniem Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 19.04.2000 r. (zał. 17).

Projektowana nowelizacja ustawy o ochronie roślin uprawnych ma na celu:

- określenie zasad i warunków urzędowej procedury zwalczania i zapobiegania szerezeniu się organizmów szkodliwych podlegających obowiązkowemu zwalczaniu;
- rejestrację producentów i importerów roślin i produktów roślinnych;
- wprowadzenie dokumentu zdrowotności roślin w postaci paszportów roślin (paszporty roślin obowiązujące w obrocie handlowym wewnątrz UE wynikają z Dyrektywy Rady 77/93/EEC oraz Dyrektywy Komisji 92/105/EEC);
- tworzenie stref ochronnych (w UE reguluje to Dyrektywa Rady 77/93 EEC oraz Dyrektywa Komisji 92/70/EEC).

Ustawa (art. 32) zobowiązuje również do prowadzenia ewidencji wykonywanych zabiegów środkami ochrony roślin oraz posiadania dokumentu potwierdzającego ukończenie szkolenia dla osób wykonujących zabiegi. Na szczeblu krajowym zaś prowadzenie Rejestru środków ochrony roślin dopuszczonych do obrotu i stosowania.

Prawo jest ważnym, ale nie jedynym normatywnym regulatorem w działalności gospodarczej. O tym, jak postępować w konkretnych sytuacjach mówią także, a może przede wszystkim, normy moralne, obyczajowe, uwzględniające ważne dla człowieka systemy wartości. W wielu krajach obserwuje się w ostatnich latach tendencję do opracowywania szczegółowych kodeksów postępowania, dostosowanych do specyfiki określonej dziedziny działalności, często nazywanymi na wyrost „kodeksami etycznymi”.

Ważnym osiągnięciem zespołu naukowców IUNG z udziałem pracowników IMUZ, IOR oraz we współpracy z Duńskim Krajowym Centrum Doradztwa Rolniczego było opracowanie w 1999 r. pierwszego w Polsce Kodeksu

Dobrej Praktyki Rolniczej⁴. Kodeks ów stanowi zbiór zasad, których przestrzeganie pozwoli stosować i wykorzystywać środki produkcji w sposób efektywny, gwarantujący otrzymanie dobrego pod względem jakości i bezpiecznego z żywieniowego punktu widzenia produktu, a zarazem uwzględniać wymagania ochrony środowiska. Ponadto przyczyni się do poprawy walorów rekreacyjnych terenów wiejskich, które mogą stanowić dodatkowe źródło dochodu rodziny rolniczej. Kodeks adresowany jest głównie do rolników, ale zasady dobrych praktyk rolniczych powinny obejmować wszystkie ogniwa w łańcuchu żywnościowym – od pola aż na stół konsumenta. Zawiera również ważne przesłanie dla osób odpowiedzialnych za politykę rolną i ochronę środowiska, gdyż uświadamia powiązania przyczynowo-skutkowe oddziaływań na środowisko poszczególnych procesów w rolnictwie, o których w dużym stopniu decydują rozwiązania przyjęte i wykreowane przez politykę rolną. Upowszechnienie Kodeksu Dobrej Praktyki Rolniczej jest jednym z warunków realizacji koncepcji rozwoju zrównoważonego.

Rola doradztwa rolniczego we wdrażaniu zasad dobrych praktyk rolniczych

Dochodzenie do zrównoważonego pod względem gospodarczym, społecznym i ekologicznym rozwoju rolnictwa będzie niewątpliwie procesem długotrwałym i niełatwym, wymagającym całego kompleksu zintegrowanych działań natury prawnej, organizacyjnej, edukacyjnej i doradczej, a także wsparcia finansowego.

W realizacji idei ekorozwoju kluczową rolę pełni doradztwo rolnicze, które poprzez działania edukacyjne, informacyjne, innowacyjne i doradcze może w znacznym stopniu stymulować ten proces. Świadczą o tym osiągnięcia krajów europejskich o ukształtowanych i sprawnie funkcjonujących systemach doradztwa. I chociaż poszczególne kraje różnią się pod względem struktur organizacyjnych doradztwa, to pewne obszary działań instytucji doradczych są wspólne i mają na celu dążenie do zrównoważonego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich. Zarysowującą się tendencją w rozwoju doradztwa w krajach europejskich jest znaczne rozszerzenie jego zakresu, tj. przechodzenie od doradztwa wybitnie technologicznego do realizacji programów edukacyjnych, w których obok nowoczesnych technologii produkcji przyjaznych środowisku współwystępują zagadnienia dotyczące ekonomiki i zarządzania, problematyka

---

⁴I. Duer, M. Fotyła „Kodeks Dobrej Praktyki Rolniczej”. IUNG 1999.

rozwoju obszarów wiejskich ze szczególnym preferowaniem regionów o słabszym poziomie rozwoju gospodarczego, problemy poszukiwania dodatkowych bądź alternatywnych źródeł dochodu, ochrona środowiska naturalnego. Podobne tendencje dają się zaobserwować również w Polsce.

Doradztwo na rzecz ochrony środowiska sprowadza się przede wszystkim do:

- kształtowania świadomości ekologicznej mieszkańców wsi;
- wdrożenia zasad dobrej praktyki rolniczej;
- promowania metod produkcji ograniczających zagrożenie środowiska naturalnego.

Świadomość ekologiczna definiowana jest jako „stan wiedzy, poglądów i wyobrażeń ludzi o roli środowiska w życiu człowieka, jego antropogennym obciążeniu, stopniu wykorzystania, zagrożenia i ochrony...”⁵. Niski stan świadomości ekologicznej mieszkańców wsi sprawia, iż ta sfera znajduje coraz więcej miejsca w programach edukacyjnych realizowanych w doradztwie rolniczym. Poza oddziaływaniem na sferę wiadomości, poglądów i wyobrażeń, chodzi tu również o kształtowanie kultury ekologicznej i proekologicznych postaw, ujawniających się w podejmowaniu działań przyjaznych środowisku, kształtowaniu odpowiedzialności za środowisko naturalne, aktywnym uczestnictwie w rozwiązywaniu problemów środowiska.

Ważnym kierunkiem pracy doradczej, realizowanym od początku lat 90., jest promowanie ekologicznych metod produkcji, szczególnie na terenach o dużych walorach przyrodniczych, na których równowaga ekosystemów została zachwiana w najmniejszym stopniu, a także zintegrowanych metod produkcji, zmierzających do ograniczenia stosowania nawozów mineralnych i chemicznych środków ochrony roślin przy utrzymaniu ekonomicznie uzasadnionego poziomu intensywności produkcji. Kodeks Dobrej Praktyki Rolniczej przewiduje, iż docelowo głównym systemem gospodarowania będzie rolnictwo zintegrowane.

Wdrażanie zasad dobrej praktyki rolniczej dotyczy również, a może przede wszystkim, gospodarstw o konwencjonalnych systemach produkcji. Stan świadomości ekologicznej rolników podejmujących zintegrowane czy ekologiczne metody produkcji jest bowiem na tyle wysoki, że potrafią oni sami poszukiwać i stosować nowe, będące w zgodzie ze środowiskiem naturalnym rozwiązania, korzystając oczywiście ze wsparcia intelektualnego doradców. Wielu rolników jednakże nie zna elementarnych zasad ekologii i tutaj pole do działań o charakterze edukacyjnym jest największe.

---

⁵K. Górka, B. Poskrobko, W. Radecki „Ochrona środowiska”. Problemy społeczne, ekonomiczne i prawne. Warszawa 1995.

Spośród wielu konkretnych działań na rzecz wdrożenia zasad dobrej praktyki rolniczej podejmowanych przez doradztwo rolnicze na szczególną uwagę zasługuje realizowany w latach 1994–1997 polsko-duński projekt „Rolnictwa Środowiskowego”, wspierającego proces unowocześniania gospodarstw rolnych w zgodzie z ideą zrównoważonego rozwoju. Instytucją koordynującą ze strony polskiej było Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie (wchodzące obecnie w skład Krajowego Centrum Doradztwa, Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich). W realizacji projektu obok ODR uczestniczyły IUNG, IOR, IMiUZ, Stacje Chemiczno-Rolnicze, Zespoły Szkół Rolniczych.

I chociaż projekt realizowany był bezpośrednio wśród 460 rolników z terenu 9 województw, to wypracowane podczas jego realizacji metody pracy doradczej mające na celu: poprawienie sposobu przechowywania i składowania nawozów organicznych w gospodarstwach rolnych, poprawę wykorzystania nawozów organicznych i mineralnych, promowanie właściwego zmianowania i doboru odmian, promowanie przyjaznych środowisku metod produkcji, upowszechniane są obecnie w działalności doradczej na terenie całego kraju. Spośród wielu metod o charakterze teoretycznym i praktycznym stosowanych w realizacji projektu, takich jak: seminaria, szkolenia, doświadczenia polowe w gospodarstwach rolników, organizowanie „Dni Pola”, organizowanie grup studyjnych rolników, na szczególną uwagę zasługuje wypracowanie nowej metody przekazywania rolnikom aktualnych informacji technologicznych i produkcyjnych w postaci tzw. listów uprawowych oraz stworzenia w ramach realizowanego projektu komputerowego programu „AGRONOM”, umożliwiającego opracowanie planów ochrony roślin, doboru odmian i planów nawożenia w gospodarstwie rolnym.

Wymienione powyżej konkretne działania doradztwa są przykładem ilustrującym wkład doradztwa rolniczego we wdrażaniu zasad dobrej praktyki rolniczej. Ograniczone ramy opracowania nie pozwalają na ukazanie całości kształtu realizowanych zadań, a także oczekiwań kierowanych pod adresem doradztwa rolniczego na rzecz urzeczywistnienia idei zrównoważonego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich.

Podsumowanie i wnioski

Zagadnienia zrównoważonego rozwoju można analizować w ujęciu normatywnym poprzez określanie jego wzorcowych zasad i norm działania, a także w ujęciu opisowym – wskazując konkretne przejawy działań podejmowanych na rzecz jego urzeczywistnienia. Na szczeblu globalnym zasady te wypracowane zostały podczas Światowej Konferencji w Rio de Janeiro, a następnie

opublikowane w dokumencie pod nazwą „Agenda 21”, stanowiącym program działań sformułowanych z myślą o XX w.

Zasady te, chociaż ujęte w skali globalnej, odnoszą się do planowania rozwoju na szczeblu poszczególnych krajów, regionów oraz na szczeblu lokalnym. Wskazują one, iż przy podejmowaniu decyzji należy dokonywać wyboru rozwiązań efektywnych gospodarczo, społecznie sprawiedliwych oraz bezpiecznych dla środowiska przyrodniczego.

Reguły planowania i kreowania zrównoważonego rozwoju zostały zaakceptowane także w Polsce. Odwołuje się do nich Konstytucja RP oraz wiele przepisów ustaw, w tym najnowsze regulacje prawne dotyczące ustroju jednostek samorządu terytorialnego, a także akty prawne, które bezpośrednio lub w sposób pośredni regulują zachowanie w obszarze rolnictwo – środowisko, takie m.in. jak: ustawa o ochronie i kształtowaniu środowiska, ustawa o ochronie gruntów rolnych, ustawa o ochronie roślin uprawnych czy będąca na etapie zatwierdzania przez parlament ustawa o rolnictwie ekologicznym.

Dochodzenie do zrównoważonego pod względem gospodarczym, społecznym i ekologicznym rozwoju rolnictwa będzie niewątpliwie procesem długotrwałym i niełatwym, wymagającym całego kompleksu zintegrowanych działań natury prawnej, organizacyjnej, edukacyjnej i doradczej, a także wsparcia finansowego. Z konkretnych działań podejmowanych na rzecz jego urzeczywistnienia na szczególną uwagę zasługuje opracowanie „Kodeksu Dobrej Praktyki Rolniczej” oraz duże zaangażowanie pracowników doradztwa rolniczego w jego upowszechnianie poprzez działania informacyjne, edukacyjne i doradcze.

Nie będzie chyba błędnym stwierdzenie, iż znajdujemy się w początkowym etapie urzeczywistniania idei zrównoważonego rozwoju rolnictwa, w którym wysiłek powinien być skoncentrowany na kształtowaniu świadomości ekologicznej oraz proekologicznych postaw mieszkańców wsi. Jest to duże wyzwanie dla całego systemu oświaty i doradztwa rolniczego. Prawo bowiem jest ważnym, ale nie jedynym normatywnym regulatorem zachowania człowieka. O tym jak postępować w konkretnych sytuacjach mówią także, a może przede wszystkim, normy moralne, obyczajowe, uwzględniające ważne dla człowieka systemy wartości.

Literatura

- Agenda 21. Sprawozdanie z realizacji w Polsce w latach 1992–1998. NFOŚ, Warszawa 1998.
- Doradztwo rolnicze w stymulowaniu i wspieraniu przemian zachodzących w polskim rolnictwie. Materiały konferencyjne. CDiEwR, Poznań 1998.

MANTEUFFEL R.: *Filozofia rolnictwa*. PWN, Warszawa 1987.

Projekt ustawy o ochronie środowiska. Kancelaria Sejmu, Warszawa 2000.

Projekt ustawy o rolnictwie ekologicznym. Kancelaria Sejmu, Warszawa 2000.

Projekt ustawy o zmianie ustawy o ochronie roślin uprawnych. Kancelaria Sejmu, Warszawa 2000.

WOŚ A.: *Rolnictwo zrównoważone. Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, 1992, nr 1-3.

Selected Questions of Sustainable Agriculture Development (Normative and Descriptive Analysis)

Abstract

In view of adverse ecological trends one of the most pressing problems of the seventies and the eighties was searching by the international forum a new concept of development which would protect ongoing ecological crisis. In result of those efforts the concept of sustainable development was worked up. The international community has recognised the need to address the sustainable development with an integrated approach for the society, economy and environment. The triangle demonstrates the close interactions between its three elements.

Both Polish village and agriculture are at the initial stage of sustainable development process in which all efforts should concentrate on increasing the awareness of the rural inhabitants and creating pro-ecological sensibility.

The goals of the development of economically, socially and ecologically balanced agriculture must be achieved simultaneously. The process will be difficult and will require the complex of integrated activities of legislative, organisational, educational and advisory nature as well as financial support.